

МАРИНКО МИТКОВ (Скопје)

ТРАНСОНИМИЗАЦИЈАТА ОД АСПЕКТОТ НА СОЦИЈАЛНИОТ И КОМУНИКАТИВНИОТ СТАТУС НА ЈАЗИЧНИОТ ЗНАК

Најпрвин сакаме нешто да кажеме за терминот трансонимизација.

Како што е познато, овој термин во Тематиката за оваа Конференција беше појаснет со овие зборови: „премин на општа именка во оним без деривациска постапка“. И тука нема ништо спорно. Ние и така го формулиравме нашиот наслов, поаѓајќи токму од ова појаснување, односно од јасното издвојување на проблемот. Меѓутоа, сакаме да укажеме, а веруваме тоа и на други овде е познато, дека овој термин има поспецијално значење од она што ние овде го користиме. Подолска, на пример, во својата книга за топоосновите во источнословенските јазици¹ со терминот трансонимизација ги опфаќа само оние случаи кога едно сопствено име преминува во друго сопствено име. Подолска со ваквото дефинирање, терминот трансонимизација го спротиставува на терминот онимизација, поконкретно на терминот топонимизација, со кои, пак, се опфаќаат случаите кога апелативите, без деривација, преминуваат во топоними, односно вршат и топономастичка функција. Мислиме дека ваквото термилошко разграничување уште поубаво го поставува проблемот. Но независно од тоа треба да се истакне дека и во двата случаја — и кога се работи за топонимизација и кога се работи за трансонимизација — станува збор за проблем, којшто има иста суштина: како се доаѓа до јазично разбирање во комуникацијата кога еден јазичен знак врши повеќе функции, со што се зафаќа еден од најчувствителните проблеми на јазикот, а тоа е проблемот на хомонимијата. Разрешувањето на хомонимијата е рак рана и на машинското преведување воопшто. И хомонимијата, но сфатена како комуникативен феномен, а не како генетски (на пример *чад* 'дим' и *Чад* 'држава во Африка'), нè присилува

¹ Н. В. Подольска, *Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ*, Москва, 1983, стр. 5.

јазикот, како средство за разбирање, сè повеќе да го проучуваме во системот на јазичната комуникација, да му ја определуваме кудта во некој поголем систем отколку што е тој самиот. Во психолингвистиката на големо се користи терминот голем систем, со што се сака да се потенцира функционалната зависност на јазикот од времето и просторот прекршени во сознанието на човекот.

Како што е познато, за преминот на апелативите во топоними од многу аспекти се зборуваше и на XIII меѓународен ономастички конгрес што се одржа во 1978 година во Краков². Во многу реферати (Римут, Шимуновиќ, Видоески, Тополињска, Олива и уште многу, многу други) е заедничко сознанието дека е тешко да се повлече строга граница меѓу апелативите и топонимизираните апелативи. Во својот реферат, на пример, полскиот ономастичар К. Римут се залага не за граница меѓу овие две номинални категории, а за преодна област, случајот кога еден апелатив врши едновремено и апелативна и топономастичка функција.

И, навистина, кога ги препрочитавме материјалите од овој Конгрес за оваа пригода, ние бевме во дилема дали човек може на оваа тема да каже нешто ново. Ова наше колебање уште повеќе беше подзасилено и од мислењето на Вендлер дека сопствените имиња не помагаат во учењето на еден јазик - еден јазик може да се научи и без знаењето на сопствените имиња³, со што, меѓу другото, се сака да се потцрта и нивната периферност во јазичниот систем. Но зошто, сепак, се определивме да зборуваме на оваа тема? Ние, сепак, се определивме да зборуваме на оваа тема, оти имаме чувство дека сопствените имиња се оној материјал во јазикот во кој најмногу се вложува социјална енергија, оти кај нив социјалното ограничување (и договарање) доаѓа до најголем израз, оти, ако за личните имиња има специјален фонд на номинации, за именување на географските објекти јазикот е присилен да издвојува од својата апелативна лексика. Ние сме уверени дека кога би имало специјален фонд на номинации и за овој вид објекти и проблемот за функционалната граница меѓу апелативите и топонимите нема да ни изгледа толку чувствителен. Како поткрепа на ова наше сознание е и фактот дека таму каде што без потешкотии функционираат топонимизираните апелативи може да зборува за природна социјална рамка на јазикот како средство за комуникација. А тоа може да биде јазикот на едно населено место, јазикот на едно маало, на една фамилија и слично на тоа.

На социјалниот статус на сопствените имиња, во овој поглед, во полската ономастика му се посветува сè повеќе внимание⁴.

Општо е прифатено сознанието дека за успешното функционирање на јазикот се неопходни особено две работи: знаењето на јазикот и знаењето

² PROCEEDINGS OF THE THIRTEENTH INTERNATIONAL CONGRESS OF ONOMASTIC SCIENCES, Crakow, August 21-25, 1978, I (1981), II (1982), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.

³ З. Вендлер, *Сингуларные термы*, - Новое в зарубежной лингвистике, XIII, Москва, 1982, стр. 207.

⁴ Меѓу другото, треба да се истакнат напорите што ги прави во овој поглед полското списание *Socjolingwistyka* под редакција на Владислав Љубаш.

на стварноста за која се зборува со јазикот. Таму каде што ќе затаи едната страна се доаѓа и до недоразбирање во јазичната комуникација⁵. На овие законитости е подложен секој материјал што како јазично средство се користи во комуникацијата. А тоа ќе рече дека и топонимизираните апелативи не би требало да се разликуваат, по своето функционирање, од другите лексички номинации. Јазичниот знак секогаш се однесува како двојна суштина. Истегнат од јазичната комуникација, тој е само квазипредмет, замена за нешто што е наполно различно од неговата физичка структура. Во комуникацијата тој оживува, добива душа, оти, благодарејќи на неговата социјална вредност, на неговата системска вредност, што однапред е зацврстувана, се воспоставува знаков однос со некој екстралингвистички објект.

За определувањето и на социјалниот и на комуникативниот статус на топонимизираните апелативи може да биде од корист концепцијата на Бали за таканаречените говорни сопствени имиња⁶. Како пример за говорно сопствено име тој ги зема заменката *јас* и апелативите со актуализатор. Долот (со член), на пример, во неговата концепција станува говорно сопствено име кога како поим се актуализира, односно кога во говорот се поврзува со некоја конкретна представа. Една членувана именка (како и заменката *јас*) во секој конкретен говорен акт воспоставува знаков однос со различни предмети или лица, односно како единица на јазикот опслужува серија еднородни предмети во рамките на една класа (како поимска содржина). Според Бали, овие номинации се говорни сопствени имиња, затоа што нивната поимска содржина се актуализира во зависност од говорната ситуација и се врши „оказионално“. За Бали сопствените имиња од типот на *Сократ*, *Наполеон* и др. се сопствени имиња на јазикот, оти означуваат објекти и будат определени претстави (идентични за сите употреби на зборот), но на рамништето на јазикот. Според ваквото разбирање, би требало во последната група да се вклучат и сопствените имиња од типот на *Скопје*, *Битола* и др., зашто и тие, на рамништето на јазикот, будат претстави што се идентично за сите употреби на зборот. И, навистина, ако вака се гледа, личните и географските имиња, според својот референцијален опус — можноста да се во знаков однос секогаш со определен објект — битно се разликуваат од апелативите, коишто, благодарејќи на говорната ситуација, се однесуваат како сопствени, ние би рекле, како подвижни имиња⁷.

⁵ Се разбира дека семантиката на јазикот не може да биде виновна за незнаењето на „семантиката“ на стварноста од страна на комуникантите, но мора секогаш да води сметка за фактот дека постои токму заради „семантиката“ на стварноста.

⁶ Ш. Балли, *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва, 1955, с. 93. На оваа концепција, од аспектот на референцијата, се осврнува и О. Дјукро (О. Дјукро, *Неопределенные выражения и высказывания*. — Новое в зарубежной лингвистике, М., 1982, XIII, стр. 270 — 271).

⁷ За комуникативниот статус на сопствените имиња и на апелативите в. и во нашиот напис *Дали феноменот јазично разбирање може да биде предмет на лингвистиката* (SOL, 2, Zagreb, 1986).

И, независно од тоа на кој начин сите овие номинации ја остваруваат референцијата, а таа е, мора да се признае, основната цел на секој говорен акт, ние се согласуваме со оние ономастичари, коишто топонимизацијата на апелативите ја гледаат во нивната постојана врска со еден објект. Ако еден апелатив често се употребува за означување на еден објект, тогаш тој од говорно сопствено име станува сè повеќе јазично сопствено име. Или: еден апелатив толку е топонимизиран колку што е независен од координатите на говорната ситуација.

Најнезависни од координатите на говорната ситуација се номинациите што изразуваат поим. Дури се има мислење дека членот станува вистински член кога ќе добие генерична функција⁸. А треба да се истакне дека и целата структура на јазикот е изградена врз овие законитости на јазичната комуникација.

Затоа е најдобро, уште еднаш повторуваме, разликите или неразликите меѓу топонимизираните апелативи и апелативите како говорни сопствени имиња да се ловат на помали јазични простори.

За таа цел ние ќе се осврнеме на некои состојби во топонимијата на Соколарци, село што се наоѓа на околу 12 километри западно од Кочани, а тоа го правиме и од таа причина што ова село е и наше родно место. Веднаш да кажеме дека во неговата топонимија покрај нечленувани се среќаваат и членувани топоними. Ова е значајно да се истакне, оти токму кај членуваните топоними е и најтешко да се определи дали станува збор за апелативи или за топонимизирани апелативи. Соколарскиот атар по својата конфигурација се дели на ридест и полски дел. За ридестиот дел редовно се употребува сегментот *Ридо* (со членот *-о* од *-от*), иако над селото има над десетина рида и секој од нив има свое име. За полскиот дел, што е природно, се употребува сегментот *Пóлето* (со членот *-то*), иако и во месноста што се покрива со оваа номинација има поле што се вика *Вóдно Пóле*. Дистинкцијата меѓу овие два сегмента за селото има значајна социјална вредност: стоката, додека не е собран родот од *Пóлето*, може да пасе само во *Ридо*. Поаѓајќи од оваа социјална потреба, во сите говорни акти строго се знае што се опфаќа со *Ридо*, а што со *Пóлето*. До недоразбирање во говорната комуникација никогаш не се доаѓа. И ние веруваме дека секој човек од ова село кога ги употребува овие два сегмента не врши издвојување на еден објект од класата на еднородни објекти, а само спротиставување на овие два локалитета. Во тоа је гледаме и социјалната енергија вложена во топонимизирањето на овие два апелатива.

Низ ова село течат и два дола. Едниот се вика *Кóсески Дóл* (според фамилијарното име *Кóсесци*), а другиот *Куригáрски Дóл* (според *Куригáрци*, име на маало, а во врска со *корíто*). Патем да кажеме дека во конкретните говорни акти тие се членуваат. Како такви номинации, што е разбирливо, се познати на сите луѓе од селото и се задолжителни кога комуникацијата се одвива на рамниште на селото. Но што се случува кога

⁸ Сп. И. Крамский, *К проблеме артикля*, Вя, 4, 1963, Москва.

луѓе разговараат меѓусебе а се од тоа маало, каде што тече еден од овие два дола? Во таков случај номинацијата *Кóсески Дóл* односно *Куриѓарски Дóл* се заменува со номинацијата *Дóло*. А зошто? Затоа што употребата на оваа номинација се потпира врз заедничкото искуство на сите учесници во комуникацијата, врз постојаната употреба на овој апелатив за еден определен објект од класата на еднородни објекти. Топонимизацијата на овој апелатив ние ја гледаме и во тоа што објектот именуван со *Дóло* не се спротиставува на објект што може исто така да биде именуван со *дóло* (но како говорно сопствено име), но на објект што веќе има топономастичка номинација (*Дóло* наспрема *Кóсески Дóл/Куриѓарски Дóл*).

Можеме да заклучиме дека со самиот избор една номинација (во конкуренција на други номинации) добива повисок социјален ранг, а тоа, како вложена социјална енергија, е услов таа номинација да опстои како ориентир за определено место⁹.

Marinko MITKOV

DIE TRANSFORMATION UNTER DEM ASPEKT DES SOZIALEN UND KOMMUNIKATIVEN
STANDES DES SPRACHZEICHENS

Zusammenfassung

Obwohl viele Beiträge über die Grenze zwischen den Appellativa und Toponymen bisher geschrieben sind, betrachten wir das Problem auch unter dem Aspekt der Konzeption Ballys über die sog. Sprech eigenamen und den Grad der Toponymierung der Appellativa sehen wir darin, wieweit eine appellative Nomination von den Koordinaten der Sprechsituation unabhängig sind. Es steht aber fest, daß die darin gespeicherte soziale Energie in diesem ganzen Prozeß entscheidende Bedeutung hat.

⁹ Убави теоретски согледувања за границата меѓу апелативите и топонимите содржи книгата *Geografia nazewnicza* (Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1983) под редакција на К. Римут. Таа ни послужи и како основна литература.

